

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТР ЗДВН
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ЛЦДН у м. _____
(місто знаходження НКП)

До захисту допускається
Завідувач кафедри, проф.
_____ В. М. Боронос
« ____ » _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

НА ТЕМУ:

Податкова політика держави та її роль у стимулюванні економіки

Освітній рівень “Бакалавр”

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Керівник роботи:

(підпис)

І. Й. Плікус

(ініціали, прізвище)

Студент:

(підпис)

О. М. Зімборська

(ініціали, прізвище)

Група:

Фдн-61МП

Суми 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, проф.

_____ В. М. Борнос

« ____ » _____ 2020 р.

**ЗАВДАННЯ
до дипломної роботи**

Студент (-ка) групи Фдн-61МП інституту Центр ЗДВН
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Зімборська Олена Миколаївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи: Податкова політика держави та її роль у стимулюванні економіки

Затверджено наказом по СумДУ № _____ від « ____ » _____ 2020 р.

Термін здачі студентом завершеної роботи « ____ » _____ 2020 р..

Вихідні дані до роботи: офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міжнародного валютного фонду, наукова періодична література

Зміст основної частини роботи (перелік питань, що підлягають розробці):

1. Аналіз зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики в умовах пандемії.
2. Узагальнення перспективних напрямів фіскального регулювання під час кризи.
3. Порівняння застосування інструментів фіскальної політики в умовах кризи.
4. Аналіз впливу фіскальної політика в на тіньову економіку.
5. Обґрунтування заходів фіскального стимулювання у сучасних умовах.

Дата видачі завдання: « ____ » _____ 2020 р.

Керівник дипломної роботи: _____

(підпис)

Завдання прийнято до виконання « ____ » _____ 2020 р.

(підпис)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота : 39 стор., 1 рис., 5 табл., 21 джерел, 2 додатки.

Об'єктом дослідження є фіскальна політика держави як засіб стимулювання економіки.

Предмет дослідження – фінансові відносини, що виникають у процесі застосування фіскальних методів та інструментів для стимулювання економічної активності.

Метою роботи є аналіз можливостей застосування фіскального стимулювання економіки у сучасних умовах та обґрунтування найбільш дієвих в умовах економічного спаду, викликаного пандемією.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі дослідження та обробки матеріалів: методи аналізу, синтезу, логічного узагальнення, структурний метод, , кореляційно-регресійний аналіз, дисперсійний аналіз.

У першому розділі проведено аналіз зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики в умовах пандемії, на основі узагальнення виокремлено перспективні напрямки фіскального регулювання економіки під час пандемії.

У другому розділі досліджені інструменти фіскальної підтримки в умовах кризи, проведено кореляційно-регресійний аналіз впливу фіскальної політики на тіньову економіку в Україні.

У третьому розділі узагальнено заходи фіскального стимулювання економічної діяльності.

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА, СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, ПАНДЕМІЯ, ФІСКАЛЬНІ РИЗИКИ, ФІСКАЛЬНИЙ ПРОСТІР.

Зміст

ВСТУП	5
1. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	7
1.1. Аналіз зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики в умовах пандемії	7
1.2. Перспективні напрями фіскального регулювання під час кризи	10
2. АНАЛІЗ ФІСКАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ КРИЗИ	13
2.1 Порівняння застосування інструментів фіскальної політики в умовах кризи	13
2.2 Фіскальна політика та її вплив на тіньову економіку	18
3. ЗАХОДИ ФІСКАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ	27
ВИСНОВКИ	33
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	35
Додаток А Показники ринку праці	38
Додаток Б Показники розвитку бізнесу протягом карантинного періоду	39

ВСТУП

Сьогодні особливо актуально постає питання використання інструментів фіскальної політики у відповідь на економічний спад. Важливого значення набуває ефективність заходів фіскального стимулювання, спрямованих на застосування інструментів для збільшення сукупного попиту та стабілізації економіки. Проте перш ніж прийняти дискреційні фіскальні заходи для чітко визначитися з можливостями маневру у бюджетній політиці. Простір для бюджетного маневру залежить насамперед від існуючих фінансових умов економіки (поточний стан державного бюджету та у середньостроковій перспективі, рівень державного боргу, ступінь умовних зобов'язань та інші довгострокові ризики тощо). Для країн-членів ЄС, поряд з іншим існує необхідність дотримання рамки обґрунтованої фіскальної політики, сформованої Договором про створення Європейського Союзу та Пактом стабільності та зростання. Країни, які мають стійкі державні фінанси мають і більше можливостей для реалізації компенсаційних заходів, під час кризи, що склалася.

Для того, щоб бути ефективним у стимулюванні економіки, засоби фіскальної політики повинні бути своєчасними і цілеспрямованими, мати оптимальну структуру. Отже, необхідно визначитися із сучасними можливостями та обрати найбільш дієві фіскальні інструменти стимулювання

Метою цієї роботи є аналіз можливостей застосування фіскального стимулювання економіки у сучасних умовах та обґрунтування найбільш дієвих в умовах економічного спаду, викликаного пандемією.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати зарубіжний досвід реалізації фіскальної політики в умовах пандемії.
2. Узагальнити перспективні напрями фіскального регулювання під час кризи.
3. Порівняння застосування інструментів фіскальної політики в умовах кризи.

4. Провести аналіз впливу фіскальної політики на тіньову економіку.
5. Обґрунтувати доцільні заходи фіскального стимулювання у сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є фіскальна політика держави як засіб стимулювання економіки.

Предмет дослідження – фінансові відносини, що виникають у процесі застосування фіскальних методів та інструментів для стимулювання економічної активності.

У роботі були використані такі методи дослідження: методи аналізу, синтезу, логічного узагальнення, структурний метод, кореляційно-регресійний аналіз, дисперсійний аналіз.

Фактологічною основою роботи є: офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міжнародного валютного фонду, наукова періодична література.

1 ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

1.1 Аналіз зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики в умовах пандемії

Викликами сучасної фіскальної політики є необхідність забезпечувати відповідні дії для подолання наслідків розгортання пандемії. Послуги з охорони здоров'я, що надаються в усьому світі, включають збільшення витрат та втрачені доходи (3,3 трлн. дол. США), позики державному сектору та вкладення капіталу (1,8 трлн. дол. США), гарантії (2,7 трлн. дол. США). Фіскальну підтримку надають також через вбудовані стабілізатори – особливості системи оподаткування та пільг, які стабілізують доходи та споживання, такі як прогресивне оподаткування та допомога по безробіттю. Аналітики виділяють такі основні принципи, яких країни повинні дотримуватися сьогодні у реалізації фіскальної політики:

1. Цільова підтримка домогосподарств для забезпечення доступу до основних товарів і послуг та достойного рівня життя. Щоб уникнути постійних шоків необхідно спрямувати підтримку життєздатних підприємств, щоб обмежити звільнення працюючих та банкрутства.

2. Принцип належного управління. Ефективне витрачання ресурсів, відображення витрат у багаторічних фіскальних звітах. Уряди повинні зміцнювати принципи належного управління, пропорційні масштабу втручання. Це повинно включати, наприклад, точний облік, часте, своєчасне та повне розкриття інформації; та прийняття процедур, що дозволяють здійснювати подальшу оцінку та підзвітність.

3. Оцінювати, контролювати та розкривати фіскальні ризики, оскільки не всі заходи негайно вплинуть на дефіцит та заборгованість. Наприклад, державні гарантії, надані на бізнес-позики, можуть не мати передових витрат, але

потраплять на урядові рахунки, якщо підприємства не виконають своїх зобов'язань у майбутньому.

4. Підтримка охорони здоров'я. Уряди повинні фінансувати додаткові медичні та невідкладні служби. Але країни з обмеженими можливостями охорони здоров'я, такі як Україна не можуть адекватно нарощувати ресурси. І обмеження запозичень у багатьох країнах з ринком, що розвиваються, потребує переходу до сектору охорони здоров'я, забезпечуючи при цьому витрати на соціальний захист та життєво важливі державні послуги (транспорт, енергетика, комунікації).

5. Глобальна координація дій. Це допоможе створити вакцину та ліки, а також підтримає країни з обмеженими можливостями в галузі охорони здоров'я, в тому числі через фінансову допомогу, допомогу медичними ресурсами та концесійного фінансування на випадок надзвичайних ситуацій. МВФ готовий розгорнути кредитний потенціал на 1 трлн дол. США для надання допомоги країнам-членам з акцентом на країни, що розвиваються з низьким рівнем доходу.

6. Соціальний захист через дотримання цільових фіскальних заходів. Соціальна дистанція, необхідна для уповільнення поширення вірусу, неминуче несе економічні витрати. Люди та підприємства потребують великої, своєчасної, тимчасової та цілеспрямованої фіскальної підтримки, щоб залишатися фінансово спроможними.

Інституціональна та фінансова спроможність країн впливатиме на розмір напрямків підтримки, які вони можуть запропонувати, разом із розробкою та типом заходів. Передові економіки можуть розраховувати на широкий спектр інструментів щодо витрат, податків та ліквідності для підтримки громадян та підприємств, враховуючи їхні сильні системи оподаткування та пільг. Наприклад, у Сполучених Штатах та Німеччині заходи включають розширені допомоги по безробіттю, в тому числі для самозайнятих, відтермінування податку на доходи, та субсидії на виплату заробітної плати малим та середнім підприємствам. Багато робітників, малих підприємств та самозайнятих

підприємців намагаються оплатити рахунки, здійснювати виплати боргів та утримувати працівників. Декілька європейських країн для підтримки бізнесу запровадили підтримку ліквідності через доступні позики чи гарантії. Франція та Японія надають оплачувану державою платну відпустку по лікарнях та сім'ї тим, хто не хворий, самоізолюється або повинен залишатися вдома та доглядати за дітьми під час закриття школи.

Ринки, що розвиваються, зазвичай мають менше можливостей бюджету для реагування. Вони стикаються з кількома потрясіннями: пандемією, стрімким падінням попиту на товари та послуги, зниженням цін на товари, впливом капіталу та вищими витратами на запозичення на фінансових ринках. Також у цих відносно менш розвинені системи оподаткування пільг.

У таких випадках у таких країнах, як Індія та Кенія, можливі варіанти грошових переказів за допомогою унікальних ідентифікаційних систем та цифрових технологій або в натуральному забезпеченні продуктами харчування та медикаментів. Китай пропонує тимчасові податкові пільги для найбільш постраждалих людей та фірм, у тому числі в галузі транспорту, туризму та послуг гостинності. Повне та своєчасне повернення податку на додану вартість може надати підприємствам доступ до необхідних грошових коштів.

Також використовуються широкі фіскальні стимули. У міру зменшення пандемії узгоджені фіскальні стимули на основі глобальної координації може стати ефективним інструментом сприяння економічній ремісії. Проте необхідно урахувати відповідні відмінності між країнами, головним чином у їхній фінансовій спроможності.

Пандемія та пов'язані з цим виклики призвели до збільшення заборгованості та дефіциту, що наразі перевищує показники світової фінансової кризи. У міру зменшення пандемії і відновлення економіки в 2021 році очікується стабілізація коефіцієнта державного боргу. Якби несприятливий сценарій економічної перспективи мав би реалізуватися, рівень боргу був би ще більшим, а динаміка боргу – більш несприятливою.

В сучасних умовах посилення невизначеності у фіскальній політиці треба формувати план не лише для зростання надходжень, а передусім для активізації економічного зростання та протидії несприятливим макроекономічним шокам.

1.2 Перспективні напрями фіскального регулювання під час кризи

Розмір впливу COVID-19 на державні фінанси наразі є невизначеним і залежатиме не тільки від тривалості пандемії, але й від того, чи буде швидке відновлення економіки чи криза буде тривалою. Пандемія підвищила необхідність дій у фіскальній політиці до безпрецедентного рівня. Зросла роль фіскальної політики у захисті найбільш постраждалих громадян та підприємств від втрат доходу, безробіття чи банкрутств. Зараз саме фіскальна політика може зменшити ймовірність того, що пандемія призведе до глибокого тривалого спаду. Пандемія COVID-19 виступила на тлі існуючих низьких світових темпів зростання з низькою інфляцією та номінальними процентними ставками.

Вартість пандемії зростає з тривожною швидкістю, а вплив на виробництво та державні фінанси, як передбачається, буде величезним. Реакції повинні бути швидкими, узгодженими та пропорційними тяжкості кризи в галузі охорони здоров'я, при цьому фіскальні інструменти мають головну роль. Є потреба глобальної координації, включаючи підтримку країн з обмеженими можливостями в галузі охорони здоров'я, шляхом надання грантів та пільгового фінансування та розробки загальнодоступної вакцини. Порятунку життя також вимагає соціального дистанціювання – ключового компонента колективного захисту на національному та глобальному рівнях – що спричиняє ще більші витрати за рахунок зменшення обсягу виробництва, зниження податкових надходжень та необхідності захисту людей, що зазнають втрат. Це можна зробити за допомогою великих, своєчасних, тимчасових та цілеспрямованих заходів (трансферти, допомога по безробіттю, субсидії на заробітну плату та

відстрочка виплат податків тощо). Так само підтримка ліквідності фірм може зменшити ризик банкрутства.

Оскільки підтримка державного сектору надається в надзвичайному масштабі, включаючи позики та гарантії, прозорість має вирішальне значення для управління фіскальними ризиками. Мають бути реалізовані ряд кроків, зокрема:

- інвестиції у майбутнє – в системи охорони здоров'я, інфраструктуру, низьковуглецеві технології, освіту та дослідження, що сприяють зростанню продуктивності;
- чітко спланована дискреційна політика;
- удосконалення вбудованих стабілізаторів, включаючи особливості системи оподаткування та пільг, що стабілізують доходи та споживання, такі як прогресивне оподаткування та допомога по безробіттю. Ця структура може створити базу щодо реагування на слабкий попит. На сьогоднішній день уряди активно покращують вбудовані стабілізатори, розширюючи мережі соціального захисту для підтримки людей під час пандемії COVID-19. Але також важливо підготувати інвестиційні плани та дискреційну політику в більш загальному вигляді, щоб розгортати її по мірі припинення ризиків і зростання фіскального стимулу. Низькі процентні ставки є можливістю для високих державних інвестицій - пріоритет у більшості країн.

Для розвинених економік з ширшим фіскальним простором варто більше реалізовувати інвестиційних проєктів, оскільки вартість отриманих активів, ймовірно, перевищить понесені зобов'язання. Там, де фіскальний простір обмежений, доцільно переорієнтувати доходи та витрати для збільшення інвестицій у системи охорони здоров'я, інфраструктуру та людський капітал.

Отже, можна виділити такі ключові напрямки фіскального регулювання:

Інвестиційне спрямування політики. Для країн, що розвиваються, високий рівень заборгованості та зростаючі видатки на проценти вимагають фінансування розвитку з фіскальною відповідальністю. У країнах, що

розвиваються з низьким рівнем доходу, збільшення податкових надходжень було б вирішальним у довгостроковій перспективі, для цього має бути удосконалене управління інвестиціями: третина коштів на державну інфраструктуру втрачається у всьому світі через неефективність.

Своєчасність та сфокусованість. Дискреційна фіскальна підтримка під час попередніх економічних спадів часто приходила надто пізно і не була цілеспрямована. Щоб зменшити відставання від впровадження та орієнтувати очікування, необхідно оперативно діяти, щоб створити низку інвестиційних проектів, які зараз можуть бути реалізовані, коли криза охорони здоров'я вщухне, і планувати дискреційні заходи, які можна швидко розгорнути.

Комплексність та ефективність, посилення дії вбудованих стабілізаторів, особливо вдосконалення систем допомоги по безробіттю та мереж соціального захисту, може захистити доходи домогосподарств від несприятливих потрясінь та посилити стійкість. Наприклад, якби Естонія та США модернізували свої системи виплат до середнього рівня країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку, чисті доходи працівників, які втрачають роботу під час спаду, впали б на третину менше. Своєчасне розширення охоплення та переваг мереж соціального захисту (пріоритет під час пандемії) сприяло б споживання незахищених домогосподарств. Хороша практика – застосування гарантованого мінімального доходу, яка є вибірковою та перевіреною. Хоча багато країн надають більшу соціальну допомогу домогосподарствам для боротьби з COVID-19, слід заохочувати заходи, які постійно покращують системи оподаткування.

2 АНАЛІЗ ФІСКАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ КРИЗИ

2.1 Аналіз закордонного застосування інструментів фіскальної політики в умовах кризи

Пандемія COVID-19 впливає на державні фінанси країн завдяки збільшенню витрат та зменшенню доходів, а також через зростаючі умовні зобов'язання, що перетворюються на фактичні зобов'язання. Крім того, політичні заходи у відповідь на кризу, ймовірно, створять нові фіскальні ризики. Коли фіскальні ризики зростають, уряди спочатку повинні зрозуміти, як можуть впливати на базові фіскальні позиції. У цьому контексті необхідно оцінити широкий спектр потенційних фіскальних ризиків, включаючи:

- різке погіршення макроекономічних умов;
- різке зниження цін на товари;
- суттєве знецінення валюти та розширення суверенних боргів.

У таких умовах мають змінитися вимоги щодо надання існуючих гарантій. Вони можуть приймати багато різних форм. Наприклад, надання існуючих гарантій під позики для підприємств через проблеми з грошовими потоками або ліквідністю. Зниження споживчого попиту може спричинити виплати державної підтримки проектів державно-приватного партнерства, зокрема у транспортній сфері.

Підтримка проблемних державних підприємств, особливо в галузях, на які безпосередньо впливає COVID-19 (наприклад, національні авіакомпанії) або підтримки регіональної та місцевої влади через дефіцит доходів або труднощі з обслуговуванням боргу. Необхідність підтримки ліквідності у фінансовому секторі, а для країн з розвиненими пенсійними системами підтримка пенсійних фондів із визначеними виплатами.

Під час світової фінансової кризи 2008 року фіскальні ризики збільшили державний борг країн, які найбільше постраждали – в середньому до 26 процентних пунктів ВВП, третина цього припадає на позабюджетні операції.

Важливою є прозорість у розкритті фіскальних ризиків, в тому числі моніторинг та зменшення цих ризиків. Уряди повинні оцінити вплив того, як різні зміни в макроекономічних та фінансових умовах можуть вплинути на бюджет, а також на кількісну оцінку основних умовних зобов'язань, як явних, так умовних.

У сучасних умовах уряди різних країн використовують цілий ряд заходів підтримки для подолання макроекономічних та соціальних викликів, що виникають під час пандемії COVID-19. Ці заходи підтримки можуть приймати різні форми з різними фіскальними наслідками. Деякі з них впливатимуть на державні фінанси безпосередньо у зв'язку зі збільшенням фіскального дефіциту. Деякі не впливатимуть на фіскальний дефіцит, але можуть збільшити заборгованість (позабюджетну), а інші викликають середньо- та довгострокові ризики (умовні зобов'язання).

Бюджетні заходи включають додаткові витрати (наприклад, на медичні послуги, допомогу по безробіттю тощо), капітальні дотації та цільові трансферти (наприклад, субсидії на заробітну плату або прямі трансферти), податкові пільги (скорочення, пільги чи відтермінування), що надаються за допомогою стандартних бюджетних каналів. Їх повна вартість відобразатиметься на фіскальному балансі та розмірі державного боргу, якщо тільки вони не можуть бути задоволені за рахунок компенсаційних заходів, наприклад, зміна через зміну пріоритетів витрат.

Позабюджетні або позабюджетні заходи, як правило, передбачають створення активів (позики або власний капітал у підприємствах). Позабюджетні заходи, як правило, фінансуються за рахунок зростання боргу, збільшують фіскальний дефіцит, якщо такі втручання не матимуть деякої економічної норми прибутку. Вони часто тягнуть за собою додаткові ризики, оскільки вони не піддаються такому ж контролю, як традиційні заходи або відкладають витрати на майбутнє. До них можна віднести:

1. Вливання капіталу у фінансові та нефінансові державні корпорації, щоб забезпечити їм ліквідність та довгострокову підтримку (Німеччина, Південна Корея, Чилі).
2. Кредити підприємствам або домогосподарствам для зменшення грошових потоків та обмежень ліквідності (США, Норвегія, Таїланд). Вони можуть мати незначний вплив або взагалі не впливати на дефіцит бюджету, але можуть збільшити заборгованість. Вони тягнуть за собою ризики для уряду, якщо кредити не будуть повернені в майбутньому.
3. Купівля активів, такі як придбання неефективних активів або низькоякісних корпоративних облігацій для забезпечення підтримки ліквідності фінансових установ. Їх чиста фіскальна вартість залежить від очікуваних та фактичних майбутніх повернень активів.
4. Прийняття урядами заборгованості (особливо борги та зобов'язання сторонніх осіб). Зазвичай вони не спричиняють негайних фіскальних витрат, але збільшують державний борг і можуть вплинути на зростання бюджетного дефіциту у майбутньому.
5. Урядові гарантії, які можуть бути надані банкам, підприємствам або домогосподарствам для вирішення проблем, пов'язаних з довірою, для зменшення тиску ліквідності або як частини галузевих програм гарантування, наприклад, для малого бізнесу (Великобританія, Німеччина, Франція, Австралія). Незважаючи на те, що вони не мають негайних авансових витрат, вони створюють умовні зобов'язання, при цьому уряд піддається майбутнім ризикам щодо гарантій чи інших умовних зобов'язань, включаючи компенсаційні виплати.
6. Позабюджетні фонди, що створені для надання каналної допомоги замість прямої бюджетної підтримки (наприклад, Французький фонд солідарності). Хоча це може вважатися корисним з операційної точки зору, позабюджетні фонди можуть легко підірвати фіскальну звітність та дисципліну. Створення нових таких фондів слід обмежувати, особливо в умовах тривалої кризи.

7. Квazăфіскальні операції через центральний банк та інші державні фінансові чи нефінансові установи, спрямовані на підтримку ліквідності фінансового сектору, підприємств або контроль цін. Міжнародні стандарти вимагають, щоб дотаційний компонент квazăфіскальних операцій був відображений у бюджеті. Однак, як і позабюджетні фонди, якщо вони не матимуть негайного чи фіксованого фіскального впливу, але створюватимуть потенційні ризики.

Фіскальні наслідки всіх бюджетних та позабюджетних заходів слід оцінювати, відстежувати, управляти та прозоро звітувати. Для позабюджетних фондів та інших позабюджетних фіскальних операцій повинні бути передбачені стратегії інтеграції таких операцій у бюджет, коли ситуація нормалізується.

Незважаючи на те, що вплив бюджетних заходів на фіскальний дефіцит та борг, як правило, очевидний, позабюджетні заходи створюють значні фіскальні ризики, які можуть залишатися невідомими та / або недостатньо зрозумілими. Вирішуючи, чи використовувати ці заходи, уряди повинні враховувати:

1) Обґрунтованість заходів підтримки, тобто, які цілі будуть досягнуті, чи існують більш економічно ефективні способи досягнення цих цілей. Наприклад, уряди можуть вирішити нести ризики з міркувань макроекономічної стабільності в умовах, коли виникають провали ринку, наслідки яких можуть бути посилені в періоди посиленої невизначеності. Необхідно враховувати компромісні заходи. Наприклад, пряме кредитування або бюджетна підтримка можуть бути більш економічно доцільними, ніж разові гарантії для окремих бенефіціарів, оскільки вони більш прозорі. Хоча гарантії для певного типу бенефіціарів (наприклад, малий бізнес) можуть бути більш економічно вигідними, адже переваги поширюються на більшу кількість бенефіціарів, отже, вони можуть мати менші трансакційні витрати.

2) Витрати, а саме які поточні та майбутні фіскальні витрати, пов'язані з підтримкою. Уряд повинен оцінювати максимальне представлення витрат – від умовних зобов'язань та інших позабюджетних трансакцій. Така оцінка свідчить, що розробники політики усвідомлюють фіскальний вплив заходів і можуть

сприяти моніторингу, обліку та управлінню цими ризиками. Очікувані витрати, пов'язані з наданням гарантій, та інші непередбачені зобов'язання (наприклад, ті, що створюються в результаті квазіфіскальних операцій) повинні бути оцінені, включаючи ймовірність їх реалізації, та можливу величину їх повернення. Як зазначає Міжнародний валютний фонд (IMF, 2020) у поточній ситуації із посиленням невизначеності щодо розміру та тривалості економічного впливу спалаху COVID-19, ці ймовірності майже неможливо точно оцінити. У державному бюджеті мають бути передбачені статті для покриття витрат, пов'язаних із невиконанням гарантій та інших умовних зобов'язань.

3) Пом'якшення ризиків, тобто обов'язковою має стати оцінка і прогнозування дій, які можна вжити для зменшення ризиків або обмеження їх впливу. Обмеження розміру державного ризику від певних втручань, формування так званих стратегій виходу – стратегій, спрямованих на відновлення економіки. Глобальне співробітництво з метою реагування на поточну пандемію та економічні наслідки. Рішення щодо обмеження чи пом'якшення ризиків чи їх прямого покриття мають ґрунтуватися на оцінці ймовірних витрат та вигід з точки зору макроекономічної стабільності, фіскальної стійкості та ефективності.

4) Управління ризиками, тобто необхідно сформувати механізми для контролю та моніторингу впливу ризику на державні фінанси. Для цього запроваджувати прийняття рішень на найвищому рівні, зокрема схвалення міністра фінансів, Кабінету міністрів, в деяких випадках може знадобитися схвалення парламенту, хоча це може уповільнити процес реалізації відповідної політики.

В межах ефективного управління ризиками важливо встановити чітку відповідальність за моніторинг, управління та звітність за умовними зобов'язаннями. Забезпечити механізм моніторингу для регулярного перегляду рішень на основі: зміни ризику в міру отримання нової інформації, зміни відповідної політика оцінки адекватності існуючих заходів щодо пом'якшення наслідків кризи. Сюди також необхідно віднести внутрішні координаційні

механізми для оцінки та моніторингу ризиків, зокрема між міністерствами фінансів, економіки та центральними банками для моніторингу та управління ризиками фінансового сектору, залучення парламенту до моніторингу наданих гарантій, а також впливу на економіку. Це сприятиме наданню додаткової легітимності. На це орієнтоване також повне розкриття всіх фіскальних заходів – прямих, умовних, бюджетних чи позабюджетних.

2.2 Фіскальна політика та її вплив на тіньову економіку

Відсутність єдиного чіткого розуміння поняття «тіньова економіка» є перешкодою для створення точного та дієвого механізму детінізації. По нині ведеться дискусія стосовно того, чи відносити всю нелегальну економіку до тіньової, або тільки ту частину, яка не враховується статистичними відділами і не потрапляє до ВВП (неврахована діяльність) чи неврахований податковими службами дохід. Так, наприклад, у дослідника тіньової економіки П. Гутманна [2] «підпільна економіка» (underground) — це неврахована частина ВВП, яка має бути додана до економічної діяльності, однак для В. Танзі [3, с.79] те саме поняття тіньової економіки, яку він теж називає «підпільною», це дохід, який не фіксується податковими службами. В залежності від розбіжності у визначеннях ми отримаємо різницю у показниках оцінки рівня тіньової економіки. Зазначимо, що існує правовий підхід, де тіньову економіку визначають як заборонені (нелегальні) види економічної діяльності, або як не задекларовану економічну діяльність. Як наголошує Варналій З. С. [6], доцільно використовувати об'єднаний статистичний і правовий критерії для більш повного розкриття поняття. Проте питання залишається відкритим: чи вважати дохід від кримінальної діяльності тіньовим, як наприклад продаж наркотичних засобів або зброї, який ні за яких умов не міг бути легальним і врахованим у ВВП, однак витрачені гроші населення при цьому, могли бути реалізовані у легальній сфері, тобто економіка недоотримала ці кошти. Більшість вчених, не зважаючи на різні

прояви тіньової економіки, досить близько підходять до її структурування, виділяючи від двох і більше сегментів. Увага зосереджується на відокремленні кримінальної діяльності та реципрокній частині економіки (між сімейні обміни на неринкових засадах) від тіньової економіки в цілому. Зважаючи на двоїстий характер тіньової економіки, її позитивні і деструктивні засади, нами пропонується виділяти 3 структурні елементи тіньової економіки:

- неформальна (неzareєстрована) економічна діяльність, (unrecorded);
- прихована (нерегульована) економічна діяльність, (irregular);
- кримінальна (чорна) економічна діяльність, (black).

Неформальна економіка характеризується саме «неформальними» тіньовими стосунками, між сімейними відносинами, подарунками, разовим наданням послуг та інше, тобто такими, що не підлягають реєстрації з боку держави, за якими важко встановити моніторинг і контролювати. Ця частина тіньової економіки не несе значної [3, с.80].

Прихована економіка – є найнебезпечнішою частиною, яка повинна ототожнюватися з безпосередньою загрозою фінансовій стійкості країни, саме тут суб'єкти підприємницької діяльності через застосування схем уникнення сплати податків, приховування прибутків, вивід капіталів за кордон, корупцію, здійснення прихованого виробництва легальних товарів, тощо, намагаються отримати надприбутки. У результаті цих процесів завдається шкода добробуту держави, її соціально-економічному розвитку, як було описано вище, страждає імідж країни, конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість, дієвість реформ, як інституційних так і структурних, спотворюються закони ринку. Кримінальна економіка, як і попередня, також вважається небезпечною і деструктивно впливає не тільки на економіку, але і на суспільство. Однак, необхідно зазначити, що проблематика цього сегменту тіньової економіки лежить поза зоною фінансової сфери, і неможливо ефективно впливати на процеси детінізації використовуючи фінансові важелі економіки. Більш ефективним у даному випадку слід вважати застосування правових інструментів. Основними напрямками детінізації економіки на початкових етапах повинні бути

легалізація доходів (протиція схемам з використанням збитковості на підприємствах і видачі зарплатні у конвертах) і адаптація податкових реформ до сучасних умов, без створення додаткового навантаження на бізнес та населення. Пріоритетними реформами вважати такі, що сприяють поверненню тіньових капіталів у легальну економіку, упереджують формування тіньових фінансових потоків та витік капіталу в офшори, а також спрямовують амністовані капітали некримінального походження на інноваційну діяльність[2]. На даний момент ситуація залишається досить напруженою, рівень тіньової економіки у 1 кв. 2018 р. склав 41% ВВП і не досяг відмітки 2015 р. у 35%, до наявності загроз національній безпеці та військового конфлікту. Однак можна зауважити, що вбачається тенденція до покращення, зниження у 6 в.п. у порівнянні з 1 кв. 2017 р. – 47%. Для інтегрального показника використовувались 4 типові методи: метод «збитковості підприємств», метод «витрати населення – роздрібний товарооборот», електричний та монетарний методи. Необхідно вказати, кожний окремо взятий метод оцінки рівня тіньової економіки охоплює певну сферу економіки, і лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка. Динаміка за останній рік по всім чотирьом методам була позитивною, результатом цього явища було: — укріплення макроекономічної ситуації, за I квартал 2017 інфляція склала 20,3% проти 1,5% за відповідний період у 2016 році; при цьому девальвація обмінного курсу гривні значно сповільнилася і становила 12,6% порівняно зі збільшенням у 1,5 рази у I кварталі 2017 року; — оптимізація та покращення політики дерегуляції і управління державним сектором економіки, спрощення процедури адміністрування податків і зборів, внаслідок чого відбулося незначне поліпшення бізнес-клімату; — формування негативного фінансового результату бізнес-сектору на нижчому рівні порівняно з I кварталом 2017 року (“-” 58,6 млрд. грн. проти “-” 385,9 млрд. грн. через скорочення збитків (на 69,3%), що значно перевищило зменшення прибутків (на 20,7%) [5, с.25].

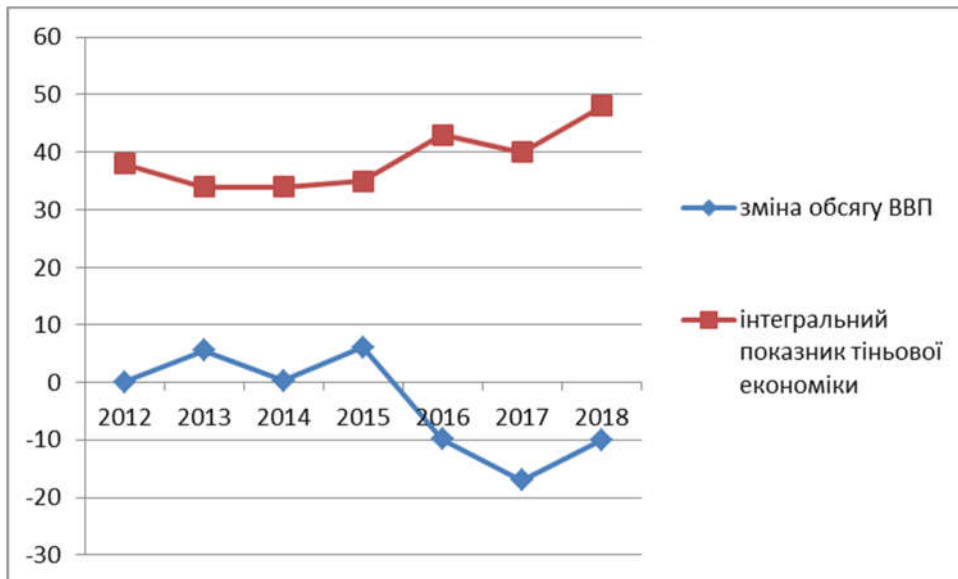

Рис. 2.1 Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % до ВВП)

Слід також зазначити, що зменшення рівня тіньової економіки відбувається в умовах застосування зменшеної ставки ЄСВ у розмірі 22% (з грудня 2015 року) поряд зі зростанням максимальної бази нарахування (з 17 до 25 мінімальних заробітних плат) та скасуванням ЄСВ, що утримується із заробітної плати робітників (фізичних осіб). Особливої уваги заслуговує той факт, що Мінекономрозвитку почав вдосконалювати і уточнювати свої методи оцінки рівня тіньової економіки, які дають більш реальні показники порівняно із попередніми (багато років науковці наголошують на значному заниженні тіньового сектору 10-20%). Зміни зазнали наступні методи: — монетарний – за базовий рік було прийнято умовний рік, у якому всі операції відбувалися на безготівковій основі. Результатом є нульовий обсяг готівкових коштів ($M0b=0$), звідси рівень тіньової економіки також дорівнює нулю. Відповідно будь-яке збільшення готівки в оберті створює можливості для розвитку тіньової економіки. З методичних положень розрахунку рівня тіньової економіки за монетарним методом виключено модифікований метод. Попередній метод розрахунку дав показник на рівні 29% до ВВП у 1 кв. 2016р. у той час як новий дає значення у 37% до ВВП у відповідному періоді. — витрати населення – роздрібний товарооборот та послуги – здійснено дооцінку розміру нелегальних

комерційних послуг, що надаються населенню суб'єктами. Інтегральний показник Нововведення мають двоякий характер, з одного боку податок на виведений капітал (податок на прибуток у новому форматі) дасть можливість великим підприємствам надати прозору інформацію щодо прибутків, однак у спробі уникнути податків бізнес намагатиметься реінвестувати прибуток на розвиток бізнесу, що у свою чергу призведе до колосальної втрати коштів у держбюджеті, приблизно 30 млрд. грн. за оцінками Мінфіну (надходження від ПВК 18,8 млрд. грн. проти 50,5 млрд. грн. від податку на прибуток запланованих на 2016р.). Державну фіскальну службу позбавляють будь-якої законодавчої і нормативної ініціативи, а діяти виключно за правилами і процедурами Мінфіну. У сучасних реаліях української економіки, з тіньовим сектором у 41%, стимулювання процесів детінізації шляхом впровадження фіскальних стимулів для бізнесу у вигляді різко знижених податкових ставок може дати неоднозначні наслідки.

Для моделювання взаємозв'язку тіньової економіки з основними макроекономічними показниками, застосовується кореляційний аналіз, який є обґрунтовано найпоширенішим. Завдяки йому є можливість глибше дослідити взаємозв'язки економічних явищ і процесів, виявити вплив окремих чинників на результати господарської діяльності й підрахувати резерви підвищення ефективності виробництва. Визначимо концептуальну та математичну постановку задачі моделювання. Основними макроекономічними показниками, які використовуються в процесі побудови моделей є: обсяг тіньової економіки, рівень безробіття (% від загальної кількості робочої сили), валовий внутрішній продукт та прямі іноземні інвестиції. На основі вивчення і дослідження причинно-наслідкових зв'язків пропонуємо сукупність гіпотез стосовно впливу даних показників один на одного:

- зі збільшенням рівня тінізації економіки валовий внутрішній продукт зменшується;

- зі збільшенням рівня тінізації економіки країни, зменшується її інвестиційна привабливість і відповідно зменшується потік прямих іноземних інвестицій;

- зі збільшенням рівня тінізації економіки збільшується рівень безробіття.

Використаємо кореляційно-регресійний аналіз для визначення впливу рівня тінізації на рівень ВВП. Формалізований опис вхідних даних (показників) наведено в таблиці

Таблиця 2.1 – Вихідні дані

Роки	Обсяг ВВП (Y)	Показник рівня тіньової економіки (X1)	Рівень безробіття,%(X2)	Прямі іноземні інвестиції (X3), млрд. дол
2012	40	0,2	7.9	10
2013	32	5	7.5	8
2014	34	0,3	7.2	15
2015	33	8	9.0	10
2016	43	-10	9.1	18
2017	40	-20	9.4	8
2018	50	-9	9.8	12

Джерело: складено на основі статистичних даних

Для проведення кореляційного аналізу будемо використовувати програму Excel.

Таблиця 2.2 – Матриця парних кореляцій макроекономічних показників та тіньового сектору в Україні

	Y	X1	X2	X3
Y	1			
X 1	-0,65154	1		
X 2	0,705141	-0,60069	1	
X 3	0,294947	-0,12023	0,020799	1

Джерело. Складено автором на основі розрахункових даних

В результаті було отримано матрицю, розміром 4x4.

Таблиця 2.3 – Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Y	X1	X2	X3
Y	1	-0,65154	0,705141	0,294947
X 1	-0,65154	1	-0.60069	-0,12023
X 2	0,705141	-0.60069	1	0,020799
X 3	0,294947	-0,12023	0,020799	1

Джерело: складено автором на основі розрахункових даних

Аналізуючи таблиці 2.2 і 2.3 можна зробити висновок про наступне:

1. Зв'язок ВВП та тіньовою економікою є досить щільним, $r_{yx}=0,65$
2. Якщо проаналізувати вплив інвестицій на рівень ВВП, то з розрахунків видно, що він не є щільним, оскільки $r_{yx}=0,29$.
3. Рівень безробіття істотно впливає на рівень ВВП $r_{yx}=0,71$

Для аналізу впливу факторних чинників використовуємо регресійний аналіз. При цьому для розрахунків використовуємо програму Excel. Для значущих парних коефіцієнтів кореляції можна побудувати з заданої надійністю γ інтервальну оцінку $r_{\min} \leq \rho \leq r_{\max}$ за допомогою Z-перетворення Фішера:

$$Z = 0,1574$$

$$F(t) = \frac{1}{2} [1 + \Phi(t)] \quad (2.1)$$

В нашому випадку для надійності $\gamma=0,95$: $F(t)=0,975$; $t_{\gamma} = 1,959964$ (відповідно до таблиці $t_{\gamma} = 1,96$)

$$\Delta Z = 1.9576 / (\text{sqrt}(7-3)) = 0,9788$$

Далі знайдемо верхню та нижню межі для генерального коефіцієнта кореляції ρ_{\min} і ρ_{\max} , відповідні Z_{\min} і Z_{\max} .

Коефіцієнт множинної регресії $R= 0,83$ свідчить про наявність лінійного зв'язку, який є доречі дуже щільний між показниками та R квадрат, показує що фактори підібрані вірно і пояснюють на 82.5 рівень тіньової економіки.

Регресія пакету «Аналізу даних» в MS Excel (таблиця 2.4).

Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = 11,26 - 0,23X_1 + 3,13X_2 \quad (2.2)$$

Таблиця 2.4 – Регресійна статистика

Множинний R	0,83
Рквadrat	0,82,5
Нормований Рквadrat	0,814
Стандартна помилка	4,88
спостереження	7

Джерело: Складене автором на основі розрахункових даних

Для оцінки надійності проявлення залежності результативної ознаки (обсяг ВВП) та факторними показниками (рівень безробіття та рівень детенізації) необхідно проводити дисперсійний аналіз.

Дисперсійний аналіз є одним з основних методів статистичної оцінки результатів експерименту. Все більш широке застосування отримує він і в аналізі економічної інформації. Дисперсійний аналіз дає змогу встановити, наскільки вибіркові показники зв'язку результативного і факторних ознак достатні для поширення одержаних за вибіркою даних на генеральну сукупність. Достоїнством цього методу є те, що він дає досить надійні висновки по вибірках невеликої чисельності. Результати занесемо до табл. 2.5.

Таблиця 2.5. – Дисперсійний аналіз

Дисперсійний аналіз						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-Значення</i>	<i>F_к</i>
Строки	107,3180952	6	17,88634921	0,296085	0,927223804	2,996120378
Стовбці	6704,086667	2	3352,043333	55,48873	8,63246E-07	3,885293835
Похибка	724,9133333	12	60,40944444			
Разом	7536,318095	20				

Відповідно до отриманих значень можна стверджувати про достатній рівень достовірності оцінювання: $0,92 < 2,99$.

$$Y = 11,26 - 0,23X_1 + 3,13X_2 \quad (2.3)$$

Відповідно до проведеного аналізу можна говорити про те, що найбільший вплив на показник ВВП має рівень тіньової економіки.

Було проведено кореляційно-регресійний аналіз за результатами якого виявлено, що обсяг ВВП найбільше впливають такі фактори як тіньова економіка та рівень безробіття. Дослідження показало, що зв'язки між обраними факторами та показником ВВП присутні. ВВ результаті дослідження взаємозв'язків між рівнем тіньової економіки та основними макроекономічними показниками України з використанням відповідних трьох моделей, доведена практична значущість впливу тіньової економіки на валовий внутрішній продукт, формування інвестиційного клімату в країні та рівень безробіття. Безумовно, зростання обсягу тіньової економіки погіршує сукупні економічні результати діяльності суб'єктів господарювання, зменшує приріст прямих іноземних інвестицій, сприяє зростанню кількості безробітних в країні. Всі моделі є адекватними, тому вони можуть бути застосовані в сучасних умовах функціонування економічної системи України

3 ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ КРИЗИ

Безпосередня реакція фіскальної політики на пандемію COVID-19 повинна пояснювати особливості кризи в галузі охорони здоров'я, з якими стикається глобальна економіка, а саме вплив на пропозицію, попит та впевненість. Важливо забезпечити ефективне використання ресурсів та вбудувати його у середньострокову фіскальну рамку. Необхідність дискреційних заходів у всіх інших рівнях нижча для країн з більшими вбудованими стабілізаторами та сильнішими мережами соціального захисту. Вплив цільових фіскальних заходів буде більшим, якщо вони супроводжувалися грошовим виплатами (щоб уникнути зростання спредів на зростання суверенного боргу) та фінансовими гарантіями (для зменшення умовних витрат до бюджету). Основними цілями повинні бути підтримка домогосподарств, щоб втрата доходів не вплинув на життєдіяльність, а також допомога життєздатним фірмам у запобіганні втрати ланцюгів поставок. В іншому випадку тимчасова, але сильна криза системи охорони здоров'я може мати тривалий вплив на сукупний попит, ланцюги поставок, глобальну торгівлю та економіку окремої країни.

Оскільки вбудовані стабілізатори є менш ефективними в країнах, що розвиваються з низьким рівнем доходу, враховуючи, що їхні фінансові обмеження є більшими, грошові виплати повинні відігравати більшу роль, особливо там, де інфляція низька.

Враховуючи характер кризи в галузі охорони здоров'я (загрози здоров'ю та життєдіяльності працівників та роботодавців), дії, що вживаються зараз повинні бути зіставними з економічним та соціальним наслідкам пандемії. Оскільки державна підтримка надається в надзвичайному масштабі і включає такі засоби, як позики та гарантії, прозорість має вирішальне значення для управління фіскальними ризиками.

На відміну від типового економічного шоку, пандемія COVID-19 та політика, необхідна для пом'якшення її поширення, мають економічні наслідки,

що передбачають вплив на пропозицію, попит та впевненість. Важливо виділити механізми цього впливу.

Механізм впливу на пропозицію. Що стосується пропозиції, необхідні заходи профілактики чи стримування, закриття та карантини зменшують використання потужностей, змушують підприємств скорочувати виробництво. Більш масштабні перебої в регіональних та глобальних мережах поставок мають надзвичайний ефект, сприяючи зростанню витрат на бізнес, звільнення з роботи та потенційні банкрутства.

Механізм впливу на попит. Що стосується попиту, втрата доходу (від захворюваності, карантинів та безробіття), страх зараження та посилення невизначеності зменшать споживання домогосподарств та інвестиції фірм. Економічні наслідки, що виникають внаслідок пандемії, не розподіляються рівномірно в економіці. На робітників у деяких секторах, таких як подорожі, туризм та готельний бізнес, непропорційно позначаються, і домогосподарства з низьким рівнем доходу, як правило, страждають більше, оскільки вони мають менший доступ до медичної допомоги та обмежені заощадження. Країни або регіони, які сильно покладаються на доходи від нафти, туризм та експорт товарів і послуг, особливо вразливі. Невизначеність щодо тривалості та масштабів пандемії COVID-19 створює цикл пригнічення довіри споживачів та посилення фінансових умов, що може призвести до втрати робочих місць та скорочення інвестицій та очікуванні зниження сукупного попиту. Країни пропонують ряд цільових заходів, включаючи такі:

1. Заходи, пов'язані з наданням коштів. Уряди забезпечують субсидії на заробітну плату та перерахування робітникам і фірмам, а також оплачувані лікарняні та сімейні відпустки тим, хто не хворий, самоізолюється або повинен залишатися вдома для догляду за дітьми під час закриття школи (Франція, Японія, Корея, Сінгапур, Іспанія, Великобританія). Інші заходи включають грошові перекази домогосподарствам з низьким рівнем доходу та тимчасове підвищення або розширення допомоги по безробіттю (Німеччина, Японія, Великобританія, США). Німеччина розширила дотації фірмам, які підтримують

зайнятість при скороченні робочого часу, покриваючи внески роботодавців на соціальне страхування за невідпрацьований час. Японія та Сейшели розширили субсидії для роботодавців, які підтримують зайнятість під час будь-якого зменшення масштабів операцій. Італія розширила свій фонд доплати, щоб забезпечити підтримку доходів звільнених працівників. У Кореї, Сінгапурі та Сполучених Штатах тимчасово запроваджені прямі субсидії підприємствам, що важко постраждали, у тому числі самозайнятим особам, щоб уникнути кризи сектору. У Китаї заплановані державні витрати особливо на охорону здоров'я, допомогу по безробіттю та розширенню соціального захисту.

2. *Заходи, пов'язані з доходом.* Включають відкладення внесків на соціальне страхування та зменшення авансових податкових платежів, які базуються на минулих результатах, щоб відобразити нову економічну реальність. Для подолання обмежень у постачанні та підтримки попиту можуть розглядатися спеціальні надбавки до інвестицій для проектів, що здійснюються за певний період часу (наприклад, виробництво медичного обладнання, що поставляється недостатньо), або тимчасові зниження ставок податку на додану вартість, оскільки вони приносять заплановані вигоди від інвестиції. Наприклад, Китай зменшує податкове навантаження для фірм у найбільш вразливих регіонах та секторах, включаючи транспорт, туризм та послуги готельного бізнесу. Велика Британія прийняла податкові пільги на нерухомість на один рік для малого бізнесу в секторах, що сильно постраждали. Кілька країн запропонували знизити податок на додану вартість фірмам з дефіцитом грошових потоків (Китай, Італія, Японія, В'єтнам) або тим, хто постраждав у галузях промисловості чи районах (Італія, Корея), а також відстрочку до кінця фінансового року щодо сплати податку на додану вартість, що виплачується в наступному кварталі (Великобританія). Китай дозволив відшкодування податку на додану вартість та тимчасово знизив ставки внеску на соціальне забезпечення для цільових фірм. Обидва заходи є частиною рекомендованих реформ для відновлення економіки.

3. *Заходи щодо підтримання ліквідності.* Багатьом працівникам та компаніям у всьому світі загрожує втрати доходів, безробіття та закриття через

проблеми з ліквідністю. Очікується, що фіскальне сальдо в 2020 році погіршиться майже у всіх країнах, при цьому, за приблизними підрахунками, буде суттєве зростання в США, Китаї та кількох країнах Європи та інших країн Азії. Хоча значне збільшення дефіциту в цьому році є необхідним і доцільним для багатьох країн, вихідна позиція в деяких випадках представляє вразливі місця (загальний державний борг становив 83% ВВП у 2019 році). Ситуація більше стосується країн, що розвиваються, які стикаються з численними потрясіннями, включаючи пандемію, різке погіршення умов фінансування, слабкий зовнішній попит та (для експортерів товарів) зниження цін на товари. Навіть після зусиль світового співтовариства щодо зменшення таких обмежень у фінансуванні цим країнам потрібно буде переосмислити видатки в галузі охорони здоров'я, захищаючи ключові державні послуги (транспорт, енергетика, комунікації) та соціальний захист.

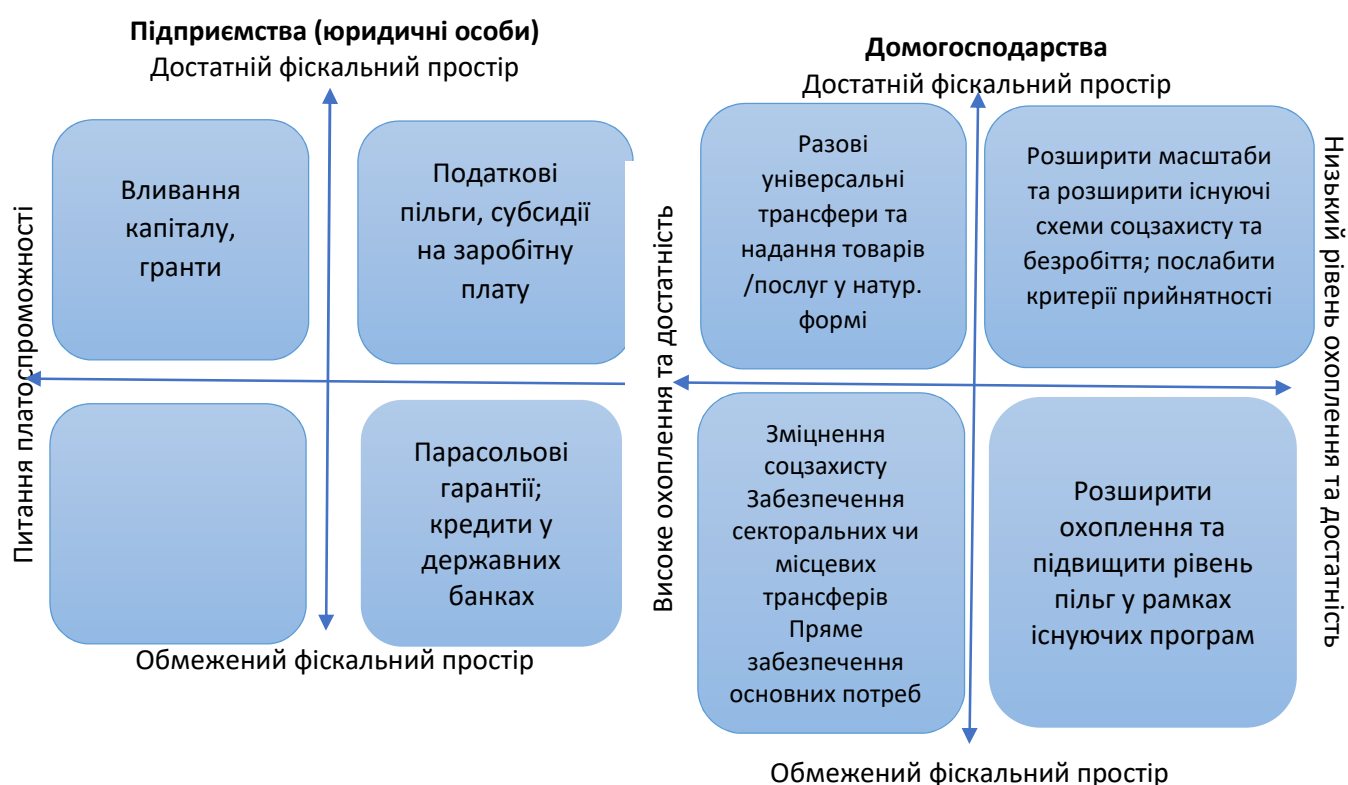

Рисунок 3.1 - Інструменти фіскального стимулювання в умовах кризи

Спалах COVID-19 та його фінансово-економічні наслідки спричинить значне збільшення фіскального дефіциту та коефіцієнта державного боргу

порівняно з попередніми прогнозами. У міру падіння виробництва дохід зменшиться ще більш різко (прогнозований дохід буде на 2,5 % світового ВВП нижчим за базовим сценарієм на 2020 рік, ніж те, що прогнозувалося у фіскальному моніторі у жовтні 2019 року). Необхідні витрати на охорону здоров'я та податкові та видаткові заходи на підтримку громадян та підприємств також матимуть прямі фіскальні витрати, які наразі оцінюються в 3,3 трлн дол.

У механізмі фіскальної політики запропоновано такі обов'язкові складові управління державними фінансами:

Підтримка актуального погляду на державні фінанси, посилений моніторинг надходжень та витрат, а також позабюджетних операцій надасть інформацію щодо впливу на державний бюджет різних галузей економіки на ранньому етапі формування цього впливу. Для цього знадобляться більш частіше оновлення інформації Податкової служби, розпорядників бюджетних коштів, а також періодичний моніторинг умовних зобов'язань та нарощування фіскальних ризиків.

Формування щотижневих фіскальних звітів, що показують зміни доходів і видатків порівняно з планом, вплив політичних заяв (як нових, так і зміни оцінок попередніх), включаючи рішення, що не стосуються бюджету безпосередньо, а також реалізації умовних зобов'язань, боргової політики уряду та ситуація щодо ліквідності.

Підтримка витратами можливих варіантів та дії у надзвичайних ситуаціях. Усі урядові рішення та заяви повинні піддаватися обліку, звітності та контролю. Початкові витрати повинні включати як Міністерство фінансів, так і галузеві міністерства, які здійснюють пріоритетні витрати, зокрема Міністерство охорони здоров'я. Ці витрати можуть бути приблизними, але повинні оновлюватися по мірі розгортання подій та отримання додаткової інформації. Чітка комунікація у процесі реалізації фіскальної політики сприяє максимальній довірі бізнесу та споживачів. Важливо

Формування механізмів (спрощення) для здійснення надзвичайних витрат. Необхідно запровадити законодавчі процедури схвалення нових витрат та більш

гнучкого прийняття рішень органами управління щодо витрачання надзвичайних витрат. Прикладом може слугувати процедура затвердження бюджету Франції, що був підготовлений та прийнятий протягом тижня (IMF, 2020).

В межах цієї складової необхідно також шукати зовнішньої підтримки міжнародних фінансових установ, включаючи розвиток потенціалу економіки, де це необхідно. А також важливо визначити найменш пріоритетні, щоб створити простір для фінансування нових надзвичайних заходів.

Контроль доцільності використання грошових потоків. Для успішної реалізації цього необхідно забезпечити своєчасний обмін інформацією між державними структурами щодо потреби в грошових потоках, ретельно контролювати залишки грошових коштів, щодня отримуючи інформацію. Також сфокусувати касові надлишки на найбільш пріоритетних напрямках, оцінити можливості для використання будь-якого значного обсягу державних грошових коштів поза єдиним казначейським рахунком і включення її під контроль казначейства.

Управління борговими позиціями, доступом до ринків та загальним ризиком. Важливо в умовах кризи забезпечити безперервність фінансування та прийняти гнучкий підхід. Якщо сприйняття ризику на ринку є високим, можуть бути необхідні підходи для зменшення ризику рефінансування, адже якщо втрачено доступ до ринку, повернути його досить важко.

Управління боргом (методи випуску та системи ціноутворення), можливо, потребуватимуть адаптації до потреб учасників ринку. Для управління ризиками відшкодування можуть знадобитися підходи до управління рефінансуванням. Державні організації (включаючи фінансові установи та державні підприємства) повинні координувати, а не конкурувати за кошти на ринку. Підвищити гнучкість можна допомогою грошових буферів, кредитних ліній та інших альтернативних джерел фінансування. Також в системі управління необхідно відстежувати ризики короткострокових боргів та умовних зобов'язань, враховуючи довгострокові впливи на фіскальний простір та стійкість боргу.

ВИСНОВКИ

Сьогодні можна виділити такі ключові напрямки фіскального регулювання: інвестиційне спрямування політики, своєчасність та сфокусованість, комплексність та ефективність, посилення дії вбудованих стабілізаторів, особливо вдосконалення систем допомоги по безробіттю та мереж соціального захисту. Своєчасне розширення соціального захисту сприятиме споживанню незахищених домогосподарств. Коли фіскальні ризики зростають, уряди спочатку повинні зрозуміти, як можуть впливати на базові фіскальні позиції. У цьому контексті необхідно оцінити широкий спектр потенційних фіскальних ризиків, включаючи: різке погіршення макроекономічних умов, різке зниження цін на товари, суттєве знецінення валюти та розширення суверенних боргів.

У таких умовах мають змінитися вимоги щодо надання існуючих гарантій. Вони можуть приймати багато різних форм (гарантії під позики для підприємств, підтримка проблемних державних підприємств, особливо в галузях, на які безпосередньо впливає COVID-19, підтримки регіональної та місцевої влади через дефіцит доходів або труднощі з обслуговуванням боргу). Важливою є прозорість у розкритті фіскальних ризиків, в тому числі моніторинг та зменшення цих ризиків. Уряди повинні оцінити вплив того, як різні зміни в макроекономічних та фінансових умовах можуть вплинути на бюджет, а також на кількісну оцінку основних умовних зобов'язань, як явних, так умовних.

У сучасних умовах уряди різних країн використовують цілий ряд заходів підтримки для подолання макроекономічних та соціальних викликів, що виникають під час пандемії COVID-19, деякі з них впливатимуть на державні фінанси безпосередньо у зв'язку зі збільшенням фіскального дефіциту, деякі не впливатимуть на фіскальний дефіцит, але можуть збільшити заборгованість.

Бюджетні заходи включають додаткові витрати (наприклад, на медичні послуги, допомогу по безробіттю тощо), капітальні дотації та цільові трансферти (наприклад, субсидії на заробітну плату або прями трансферти), податкові пільги

(скорочення, пільги чи відтермінування), що надаються за допомогою стандартних бюджетних каналів.

В основі обґрунтування цих заходів повинно бути: обґрунтованість заходів підтримки, тобто, які цілі будуть досягнуті, чи існують більш економічно ефективні способи досягнення цих цілей.

- 1) Витрати, а саме які поточні та майбутні фіскальні витрати, пов'язані з підтримкою.
- 2) Пом'якшення ризиків, тобто обов'язковою має стати оцінка і прогнозування дій, які можна вжити для зменшення ризиків або обмеження їх впливу.
- 3) Управління ризиками, тобто необхідно сформувати механізми для контролю та моніторингу впливу ризику на державні фінанси.

На основі вивчення і дослідження причинно-наслідкових зв'язків було перевірено такі гіпотези: зі збільшенням рівня тінізації економіки валовий внутрішній продукт зменшується; зі збільшенням рівня тінізації економіки країни, зменшується її інвестиційна привабливість і відповідно зменшується потік прямих іноземних інвестицій; зі збільшенням рівня тінізації економіки збільшується рівень безробіття.

Було проведено кореляційно-регресійний аналіз за результатами якого виявлено, що обсяг ВВП найбільше впливає такі фактори як тіньова економіка та рівень безробіття. Дослідження показало, що зв'язки між обраними факторами та показником ВВП присутні. В результаті дослідження взаємозв'язків між рівнем тіньової економіки та основними макроекономічними показниками України з використанням відповідних трьох моделей, доведена практична значущість впливу тіньової економіки на валовий внутрішній продукт, формування інвестиційного клімату в країні та рівень безробіття. Безумовно, зростання обсягу тіньової економіки погіршує сукупні економічні результати діяльності суб'єктів господарювання, зменшує приріст прямих іноземних інвестицій, сприяє зростанню кількості безробітних в країні.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бочі А. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс] / А. Бочі, В. Поворозник ; Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу : <http://icps.com.ua/assets/uploads/fi>
2. Гасанов С. С. Фіскальні ризики та фіскальне таргетування в системі управління державними фінансами за умов інституціональної невизначеності. Наукові праці НДФІ. 2017. № 2. С. 5–24.
3. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Іваницька О. М. Методологічні засади ідентифікації фіскальних ризиків / О. М. Іваницька, Т. В. Кошук // Фінанси України. - 2018. - № 6. - С. 45-57
5. Інформація про фіскальні ризики та їх потенційний вплив на державний бюджет у 2019 році. Міністерство фінансів України <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/П.П.%2013%20П.%201%20Інформація%20про%20фіскальні%20ризики%20та%20їх%20потенційни%20вплив%20на%20....pdf>
6. Кудряшов В. П. Рекомендації МВФ з питань фіскальної політики та їх урахування в Україні. Економіка України. 2016. № 10. С. 3–19
7. Мазаракі А.А. Стратегія посткризового розвитку зовнішньоекономічного сектора України: монографія: / А.А.Мазаракі, Т.М Мельник, В.В. Юхименко та ін.; за заг.ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 660 с.
8. МФУ (2020). Інформація про фіскальні ризики та їх вплив на показники державного бюджету у 2020 році. Міністерство фінансів України.
9. Нехайчук Ю. С. Про вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток / Ю. С. Нехайчук // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2015. – № 2 (7). – С. 24–28. 7
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://minfin.com.ua>.

11. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
12. Приварникова І. Ю. Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи їх зниження / І. Ю. Приварникова, К. В. Степанюк // Держава та регіони. – 2016. – № 2. – С. 163–167. – (Серія «Економіка і підприємництво»).
13. Приймак О. В. Соціально-економічні причини виникнення тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Приймак. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Staptp/2009_42/files/42_20Priymak.pdf.
14. Тищук Т. А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доповідь / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов ; [за заг. ред. Я. А. Жаліла]. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. – 96 с.
15. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/>
16. Фільштейн Л. М. Фінансово-економічні проблеми тіньової економіки в Україні та шляхи її легалізації / Л. М. Фільштейн // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2015. – Вип. 22 (2). – С. 191–192.
17. Сайт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.icps.com.ua](http://www.icps.com.ua).
18. German Advisory Group Ukraine. Economic outlook: growth continues, but fiscal risks remain Issue No. 117, July 201820. Olden B. Fiscal Risks Analysis and Management / IMF. February 2017. URL: http://www.imf.org/~media/Files/News/Seminars/IMF-JICA_Conference_020117_Olden.ashx.
19. IMF (2020) Fiscal Monitor International Monetary Fund. Policies to Support People During the COVID-19 Pandemic, 2020 APR

20. Starostina A., Kravchenko V., Lishchuk V. (2019). Risk Management in the Field of Public Finance in Ukraine Public Policy and Administration, 2019, Vol. 18, No 4, p. 466–482/
21. Vitor Gaspar, W. Raphael Lam, and Mehdi Raissi (2020) Fiscal Policies to Contain the Damage from COVID-19. IMF, 15 April <https://blogs.imf.org/2020/04/15/fiscal-policies-to-contain-the-damage-from-covid-19/>

Додаток А

Показники ринку праці

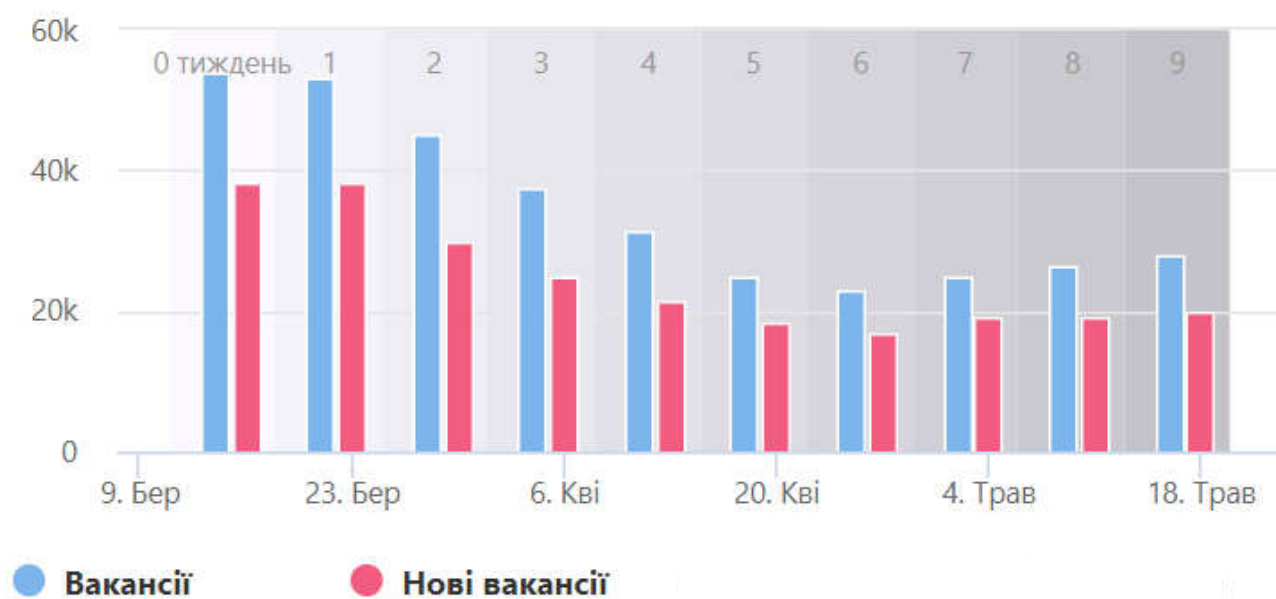

Рисунок А.1 - Динаміка параметрів вакансій на ринку праці

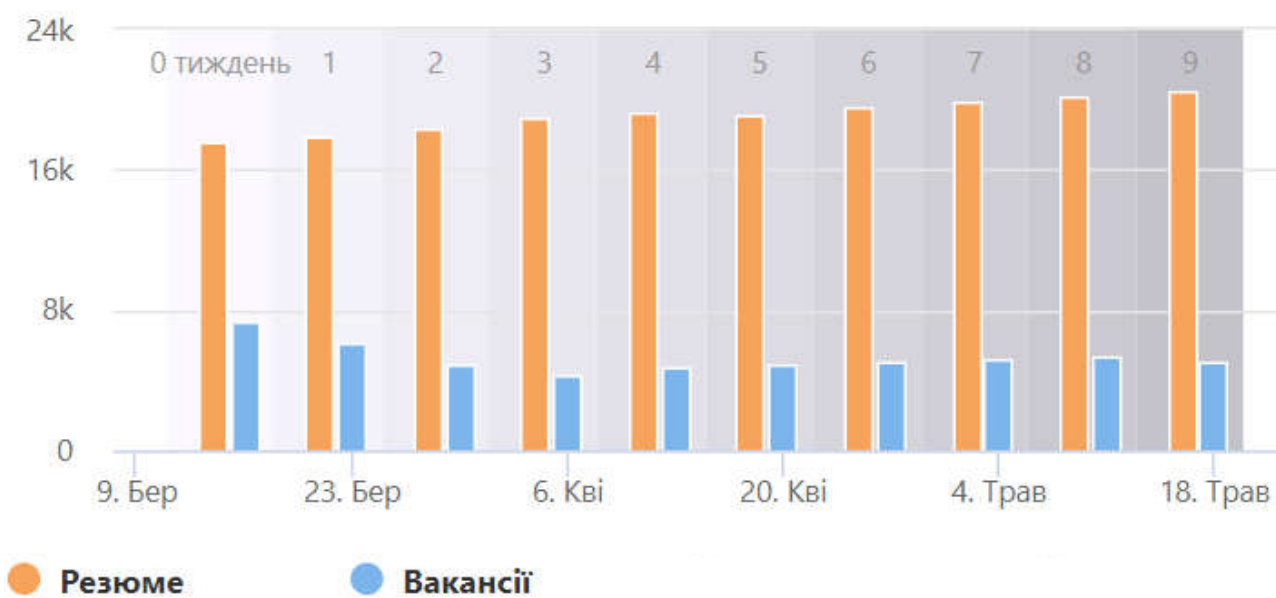

Рисунок А.2 - Стан ринку праці

Додаток Б

Показники розвитку бізнесу протягом карантинного періоду

Рисунок Б.1- Динаміка реєстрації бізнесу протягом карантинного періоду 2020 р.

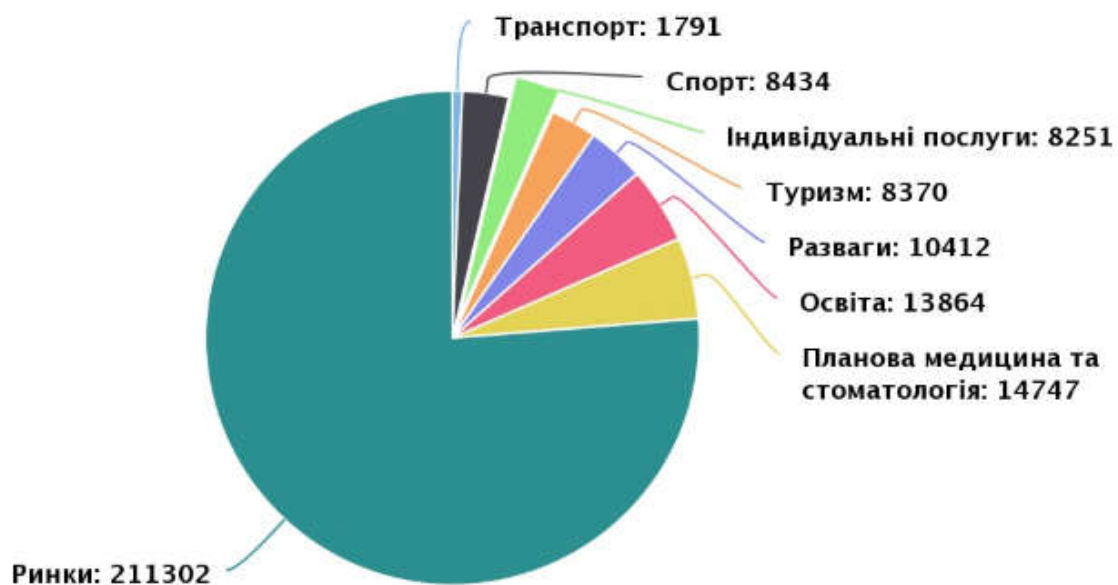

Рисунок Б. 2 - Фізичні особи підприємці, що припинили діяльність, протягом карантинного періоду 2020 р.